

Таранік-Ткачук К., Базиль Л.: Професійний орієнтир у розвитку наукової мовної культури дослідника

10 жовтня 2011

Видання книги «Культура наукової української мови» є своєчасним і закономірним з огляду на динаміку змін в усіх галузях життєдіяльності постіндустрального суспільства та підвищення рівня вимог до професійної підготовки фахівців.

В інформаційному середовищі, що характеризується стрімким розвитком науки і постійними трансформаціями, значно зростає вага методологічної культури дослідників, їх рефлексії, здатності до критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, норм і методів пізнання. Не менш важливим для ефективної фахової діяльності є вільне послуговування нормативною національною науковою мовою.

Однак аналіз публікацій та рукописів здобувачів наукового ступеня засвідчує, на жаль, низьку культуру дослідників. Типовими мовними огріхами наукових праць рецензенти називають наявність русизмів, тавтологій, плеоназмів, зловживання іноземною термінологією і поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки. Найбільш безпорадними, як показує досвід викладацької діяльності, студенти (та й здобувачі наукового ступеня) виявляються під час побудови зв'язних текстів із урахуванням жанрової, структурно-сміслової, композиційної, категоріальної специфіки. Серед причин низького рівня наукової мовної культури - недостатня увага до формування мовнокомунікативної, стилістичної, жанрової, текстової компетенцій як у загальноосвітньому, так і у вищому навчальному закладі.

Над проблемою підвищення рівня наукової мовної культури дослідників активно працюють відомі вчені Н. Бабич, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, О. Пономарів, П. Селігей, Т. Симоненко, Є. Чак та ін. Для студентів, здобувачів наукового ступеня розроблено навчальні курси з мови професійного наукового спілкування, однак системна діяльність у цьому напрямі поки що відсутня.

На вимогу часу підготовлено і рецензований навчальний посібник «Культура наукової української мови». Книга презентує цілісну інноваційну концепцію відповідного інтегрованого навчального курсу, що ефективно реалізується крізь призму етнокультурних і соціолінгвістичних змін, факти когнітивної, комунікативної лінгвістики, риторики, комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів.

Навчальний матеріал, як показує аналіз і викладання за пропонованими порадами курсу «Основи літературознавчих досліджень», сприяє поглибленню рівня знань користувачів про науковий стиль української мови, розширює уявлення про українську наукову мову, мовні засоби наукового тексту, дозволяє більш успішно опанувати технології роботи із сучасним українським науковим текстом. Виклад теоретичних відомостей цілком логічно перемикається з практичними порадами стосовно того, як отримана наукова інформація може бути використана у власному писемному чи усному науковому мовленні. Узгодженими є принципи, на які спирається автор: соціокультурний, комунікативно-діяльнісний, а також принципи взаємозв'язку навчання, виховання і креативності, особистісної орієнтації, активної пізнавальної діяльності, культуровідповідності, наступності.

Чітка структура навчального посібника (у праці розглядаються теоретичні питання наукової мовної культури як комунікативного феномену, культури наукового тексту, культури усного наукового мовлення) спрямована на розвиток умінь інтерпретувати концепції і теорії, творчо осмислювати аналітику наукового простору, стимулювати фаховий саморозвиток дослідника. Кожному модулю притаманні фундаментальність, внутрішня цілісність, системність підходу до досліджуваних явищ.

Розгляд теоретичних засад курсу, чому присвячено перший модуль книги «Наукова мовна культура — основа професійної діяльності дослідника», виступає основою для розвитку дослідницької думки в наступних модулях. Авторка характеризує понятійний апарат курсу, з'ясовує нормативний, комунікативний, етичний, прикладний аспекти культури наукової мови. Деяко дискусійним, на наш погляд, є аналіз таких ключових понять, як «мова науки», «наукове мовлення», «науковий стиль».

Досить виважено презентовано науковий стиль української мови та його підстилі. Вченим охарактеризовано їх специфічні ознаки, особливості, функції, подано історію розвитку,

сформульовано типи мовних висловлювань, мовні одиниці. Значний інтерес у студентів викликає змістове наповнення параграфу «Особливості усного і писемного наукового мовлення», в якому кожен дослідник знайде для себе корисні поради. Саме усна форма наукового мовлення покликана забезпечити чітке сприйняття словесної форми за допомогою інтонації, темпу вимови. Своєрідне ж поєднання інтонаційних елементів у мовленні слугує формуванню індивідуального інтонаційного стилю.

Писемне мовлення як результат вираження думки з допомогою системи знаків відповідної мови розраховане на зорове сприйняття і тривале збереження інформації, тому його мета — створення наукового тексту з чіткою структурною і формальною організацією, чого досягають шляхом дотримання лексичних, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних норм.

Цілком слушно авторка доводить, що рівень культури наукової мови дослідника визначається рівнем теоретичної підготовки загальних і спеціальних лексикографічних знань, наявністю практичних умінь користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, ступенем навичок самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, станом усвідомлення потреби звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань. Сформована лексикографічна культура визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття.

Другий модуль «Культура наукового тексту» зацентровує увагу на властивостях і структурно-сміслових компонентах наукових текстів різних жанрів. На численних прикладах доводиться, що науковий текст — це цілісний комунікативний блок, який має чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, абзацами), насиченими відповідною термінологією. Важливими характеристиками наукового тексту є зв'язність, проблемність, гіпотетичність, інформаційна, логічна, емоційно-оцінна, спонукальна насиченість, завершеність, комунікативність, модальність. Незважаючи на типовість, кожний науковий текст індивідуальний, бо кожен автор має індивідуальні мовні, інтелектуальні здібності, мовне чуття, досвід текстотворення.

«Створити якісний текст, — наголошує О. М. Семенов, — допомагає сформована культура читання наукових, навчально-методичних праць, нормативно-програмних документів. Важливими умовами успішного сприймання, усвідомлення, розуміння та інтерпретації тексту виступають внутрішня мотивація, досвід, фонові знання, творче мислення, ступінь концентрації уваги, уміння вдумливого та аналітичного читання. Можливо, обмежений обсяг праці (та й, відповідно, передбачувана головна мета книги) не дали змоги авторові розкрити ці питання глибше.

Слушну аргументацію у книзі наведено стосовно компресії наукового тексту, що через тези, конспект, реферат, анотацію дає можливість більш ефективно вичленувати блоки інформації і розкрити смислову структуру. До того ж авторка зацентровує увагу на помітках і виписках. Вона наголошує, що композиція наукового тексту залежить від плану, який допомагає встановити чітку і логічну структуру тексту (вступ, основна частина, висновки), визначити, з'ясувати коло важливих питань у кожній частині. Особливої ваги О. М. Семенов надає заголовку наукового тексту, який відображає задум і визначає межі інформації, а також посиланням і цитатам, мета яких — аргументувати, проілюструвати, розвинути власну думку шляхом її порівняння з думкою інших авторів.

Невід'ємною складовою апробації наукового дослідження є наукова стаття. На численних прикладах авторка розглядає етапи підготовки наукової статті та її характерні ознаки: логічність, ясність, стислість, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту, закінченість, наявність міркувань і посилань тощо. Корисним і, щоправда, дискусійним стосовно функцій та характерних рис вважаємо параграф про особливості наукової рецензії і наукового відгуку. Цілком погоджуємося стосовно думки про те, що поряд із суворим дотриманням вимог наукова рецензія і науковий відгук завжди позначені особистісними рисами, цінностями автора, його вмінням здійснювати фахову оцінку дослідження, коректно зауважувати, вести науковий діалог із уявним читачем, полемізувати, припускати, пропонувати.

Питанням підвищення рівня наукової культури усного мовлення присвячено третій модуль. У межах розділу книги авторка аргументовано формулює основні вимоги до побудови різних жанрів усного наукового мовлення, з'ясовує сутність різних стратегій і тактик ефективної комунікації, пропонує матеріал, який сприяє вихованню потреби самоосвіти і самооцінки для постійного вдосконалення особистісно-мовленнєвої діяльності. Поради дійсно корисні і потрібні як початкуючим, так і досвідченим ораторам.

Молоді дослідники мають змогу ознайомитися з особливостями організації і проведення наукових

конференцій, що слугують ефективним засобом об'єктивного виявлення та відбору перспективної молоді, реалізації їх творчих здібностей, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, популяризації і пропагування науково-дослідницької роботи, оволодіння полемічним мистецтвом. Участь у науковій дискусії, диспуті, полеміці з урахуванням наведених прикладів і ситуацій вдосконалює вміння переконливо викладати свої думки, дискутувати, послуговуючись різними способами аргументації, вести діалог зі співрозмовниками, дотримуючись правил мовленнєвого етикету.

Авторка доводить, що важливою рисою дослідника є інформаційна культура, комп'ютерна грамотність, вміння працювати з постійно оновлюваною електронною інформацією світового рівня, що зосереджена у всесвітній мережі Інтернет. Представлення на конференціях електронних презентацій із урахуванням проаналізованих комунікативних функцій дозволяє значно підвищити інформативність та ефективність повідомлення.

Виразною особливістю рецензованого видання є концептуальна ідея — допомогти майбутнім фахівцям опанувати культуру української наукової мови як засіб формування і самовираження особистості. На це спрямована діалогова форма викладу, лаконічність, логічна послідовність, вивіреність уживаних термінів, логічні зв'язки між підрозділами.

Для рефлексії і саморефлексії пропонуються численні завдання, що орієнтовані на поглиблення знань про культуру наукової української мови, розгляд мовних одиниць, що забезпечують або увиразнюють такі ознаки наукового тексту, як чітка, логічна структура, об'єктивність викладу, термінологічність, зв'язність, проблемність, гіпотетичність, цілісність, членованість, інформаційна, логічна, емоційно-оцінна, спонукальна насиченість, завершеність, комунікативність і, звичайно, індивідуальність, що залежить від інтелектуальних здібностей, сформованої культури читання і текстотворення.

Низка завдань спрямовані на редагування наукового тексту, перевірку текстових елементів: ключових слів заголовка, змісту (план), аналіз композиційної структури основної частини, виконання операцій щодо «згортання» інформації, доцільності вживання відповідних мовних засобів (абстрактної лексики, термінів, наукової фразеології, цитат, посилань та ін.), які забезпечують зрозумілість прочитання, зовнішню простоту і ґрунтовність представленої наукової інформації.

Корисним для студентів, а також учнів-старшокласників вважаємо короткий термінологічний словник.

Переконані, навчальний посібник надасть кваліфіковану допомогу студентам, які опановують курси «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Культура мови», «Стилістика української мови») і виконують дипломні роботи. Прислужиться він магістрантам, аспірантам, пошукачам усіх спеціальностей. Методичні поради книги важливі для вчителів-дослідників та учнів старших класів.

Таранік-Ткачук Катерина Валеріївна,
канд. пед. наук, доц., головний спеціаліст
Департаменту загальної середньої
та дошкільної освіти МОН України

Базиль Людмила Олександрівна,
канд. пед. наук, доц., наук. кор. Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,
докторант НПУ імені М. П. Драгоманова

Джерело: Журнал «Дивослово». — 2011. — № 1.